

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

محیط و رفتار اجتماعی

محیط و رفتار اجتماعی

خلوت، فضای شخصی، قلمرو، ازدحام

ایروین آلتمن

ترجمه

علی نمازیان

چاپ سوم

۱۳۹۵

زمین در پیش این نه طاق مینا
چون خشتاشی بود بر روی دریا
تو خود بنگر کز این خشتاش چندی
سزدگر بر غرور خود بنخدی

فهرست

پیشگفتار مترجم یازده

پیشگفتار پانزده

فصل ۱: مقدمه ۱

جهت‌گیری میان‌رشته‌ای ۱

جهت‌گیری میان فردی خرد ۳

تأکید بر چهار مفهوم کلیدی ۳

جهت‌گیری بوم‌شناختی یا نظام‌های اجتماعی ۴

به‌کارگیری دانش مربوط به محیط و رفتار ۶

سخنی کوتاه دربارهٔ رویکرد نظری ۶

فصل‌بندی کتاب ۹

فصل ۲: خلوت: تعاریف و ویژگی‌ها ۱۳

مقدمه ۱۳

مقولهٔ خلوت در گوشه و کنار دنیا ۱۵

فرهنگ مهیناکو در برزیل ۱۵

فرهنگ توآرگ در افریقای شمالی ۱۸

دو جامعهٔ بالی و جاوه در اندونزی ۱۹

استریپ‌تیز ۲۱

تعریف خلوت ۲۲

چند رویکرد نظری بر مفهوم خلوت ۲۳

تحلیل مفهومی خلوت ۲۷

واحد‌های اجتماعی نیازمند خلوت ۲۸

ماهیت دیالکتیکی خلوت ۲۹

ماهیت بهینه‌ساز خلوت ۳۱

خلوت به مثابه فرایند تنظیم مرزها ۳۲

چند فرایند تنظیم مرزها ۳۳

فصل ۳: سازوکارها و کارکردهای خلوت ۳۹

سازوکارهای خلوت ۳۹

سازوکارهای کلامی خلوت ۴۰

۴۲ سازوکارهای غیرکلامی خلوت
۴۵ سازوکارهای محیطی خلوت
۵۰ سازوکارهای فرهنگی نظارت بر خلوت
۵۳ نظارت پویا بر خلوت
۵۶ کارکردهای خلوت
۵۷ کارکردهای میان‌فردی خلوت
۵۸ کنش متقابل فرد با دیگران
۶۰ هویت فردی

فصل ۴: فضای شخصی: معنا، روش‌ها و نظریه ۶۵

۶۷ فضای شخصی در مناسبت با خلوت، قلمرو، ازدحام
۶۸ شیوه‌های بررسی فضای شخصی
۶۹ شیوه‌های شبیه‌سازی
۷۰ شیوه آزمایشگاهی
۷۱ شیوه میدانی / طبیعت‌گرایانه
۷۲ دیدگاه‌های نظری در مورد فضای شخصی
۷۳ منطقه‌های فاصله میان‌فردی
۷۷ تفاوت‌های فرهنگی در فضای شخصی

فصل ۵: عوامل مرتبط با فضای شخصی ۸۳

۷۱ عوامل فردی در فضای شخصی
۸۴ سن و فرایندهای رشد
۷۴ ناهنجاری شخصیتی
۸۹ واکنش به «ناهنجاری»
۹۱ عوامل شخصیتی وابسته به فضای شخصی
۹۳ تفاوت‌های جنسی
۹۶ عوامل فرهنگی
۱۰۱ روابط افراد و فضای شخصی
۱۰۶ تعیین‌کننده‌های موقعیتی فضای شخصی

فصل ۶: تجاوز، مجاورت و جنبه‌های جبرانی فضای شخصی ۱۰۹

۱۰۹ تجاوز به فضای شخصی
۱۱۹ مجاورت مکانی

جنبه‌های جبرانی فضای شخصی	۱۲۴
خلاصه فصل‌های ۴ و ۵ و ۶	۱۲۷
فصل ۷: رفتار مربوط به قلمرو: مفاهیم	۱۳۱
تحلیل تعریفی قلمرو	۱۳۴
رفتار قلمروی در انسان‌ها و حیوانات	۱۳۶
رفتار قلمروی: ارثی یا اکتسابی؟	۱۴۰
انواع قلمرو	۱۴۲
تجاوز به قلمرو	۱۵۳
واکنش به تجاوز به قلمرو	۱۵۵
فصل ۸: رفتار مربوط به قلمرو: دانش منکی بر پژوهش	۱۵۹
راهبردهای مناسب برای بررسی رفتار قلمروی	۱۶۰
پژوهش‌های تجربی درباره رفتار قلمروی انسان	۱۶۲
نقش علائم در قلمرو	۱۶۲
سلطه و رفتار قلمروی	۱۶۸
رفتار قلمروی سازوکاری برای نظارت بر روابط اجتماعی	۱۷۳
خلاصه فصل‌های ۷ و ۸	۱۸۰
فصل ۹: ازدحام: تعریف، نظریه‌ها و روش‌ها	۱۸۵
ماهیت و معنای ازدحام	۱۸۶
وجه تمایز ازدحام و تراکم	۱۸۸
انواع تراکم	۱۹۱
الگوی ازدحام	۱۹۴
ویژگی‌های وابسته به الگو	۱۹۹
رابطه این الگو با رویکردهای دیگر	۲۰۱
مراحل تاریخی پژوهش در خصوص ازدحام	۲۰۲
پژوهش‌های اولیه همبستگی - جامعه‌شناختی	۲۰۳
پژوهش‌های بعدی همبستگی - جامعه‌شناختی	۲۰۵
پژوهش‌های اولیه تجربی - روان‌شناختی	۲۰۶
پژوهش‌های بعدی تجربی - روان‌شناختی	۲۰۸
فصل ۱۰: آثار ازدحام و تراکم	۲۱۱

۲۱۱.....	مختصری درباره تحقیقات مربوط به ازدحام در میان حیوانات
۲۱۴.....	حالات احساس‌های روانی و اجتماعی
۲۱۴.....	احساس‌های روانی مرتبط با ازدحام/ تراکم
۲۲۰.....	احساس‌های اجتماعی مرتبط با ازدحام/ تراکم
۲۲۱.....	رفتارهای سازشی آشکار در واکنش به ازدحام
۲۲۲.....	فرایندهای سازشی فرهنگ محور
۲۲۷.....	تعامل اجتماعی جاری و سازشی
۲۲۸.....	پرخاشگری و گوشه‌گیری: واکنش به ازدحام
۲۳۱.....	دیگر رفتارهای سازشی در برابر ازدحام
۲۳۳.....	پیامدها و هزینه‌های ازدحام
۲۳۳.....	ازدحام و انجام دادن تکالیف
۲۳۶.....	جنایت و بزهکاری
۲۳۸.....	اختلالات جسمی و روانی
۲۴۳.....	خلاصه‌های فصل‌های ۹ و ۱۰

فصل ۱۱: آثار مفاهیم چهارگانه بر طراحی محیطی ۲۴۷

۲۴۷.....	نمایی از تاریخچه
۲۵۱.....	تفاوت رویکردهای افراد حرفه‌ای و پژوهشگران
۲۵۳.....	رویکردهای معیارمحور در برابر رویکردهای فرایندمحور
۲۵۴.....	تحلیل در برابر ترکیب
۲۵۵.....	عمل و اجرا در برابر دانش و درک
۲۵۶.....	«الگوهای انسانی» در حوزه رفتار و محیط
۲۵۶.....	الگوی ماشین‌انگار انسان
۲۵۸.....	الگوی ادراکی - شناختی - انگیزشی انسان
۲۵۹.....	الگوی رفتاری انسان
۲۶۰.....	الگوی بوم‌شناختی یا الگوی نظام‌های اجتماعی انسان
۲۶۳.....	چند رهنمون درباره طراحی محیطی
۲۶۳.....	شاخه‌های مفاهیم بنیانی
۲۶۸.....	محیط و رفتار به مثابه نظامی پیچیده
۲۷۵.....	ارزیابی محیط‌ها

منابع ۲۸۱

نمایه ۲۹۹

پیشگفتار مترجم

بیش از پنج یا شش دهه از عمر روان‌شناسی محیط نمی‌گذرد. در این مدت پژوهشگران به نتایج زیادی درباره طراحی محیط و تأثیر آن بر رفتار انسان دست یافته‌اند. انسان محصول محیط، بیولوژی و تعامل این دو با هم است. عوامل فیزیکی گوناگون، از جمله سروصدا، آب و هوا و فضاهای محصور شده، به طور مداوم در انسان تأثیر می‌گذارد. انسان بیش از هر موجود دیگری محیط خود را تغییر می‌دهد و می‌تواند با استفاده از اصول طراحی - همچون زیبایی‌شناسی، مهندسی، و هماهنگ شدن با نیازهای فرهنگی - محیط زندگی خود را متناسب‌تر و راحت‌تر بسازد.

در واقع، افراد کمی از امکانات موجود خود برای شکل دادن به محیط کار و زندگیشان بهره می‌گیرند و چشم بسته از نمونه‌های کلیشه‌ای چیدن وسایل تبعیت نمی‌کنند. آشنایی طراحان و معماران با مفاهیم چهارگانه مطرح شده در این کتاب: (۱) خلوت، (۲) فضای شخصی، (۳) رفتار مربوط به قلمرو و (۴) ازدحام و نیز توجه آنها به نیازها، تمایلات و فرهنگ افراد در ارتباط با این مفاهیم گامی است به سوی تدارک محیطها و فضاهای کارآمدتر و سالم‌تر.

خلوت فرایند نظارت بر مرز خود/ دیگری است. فرد و همین‌طور گروه گاه نیاز به «با دیگران بودن» دارد و گاه نیاز «به جدا از دیگران بودن». خلوت فرایندی دیالکتیکی و دائم در حال تغییر است. پس لازم است محیط‌هایی تدارک دیده شود که با این ویژگی سازگار باشد.

فضای شخصی نیز فرایندی دیالکتیکی و متغیر است. پژوهش‌ها حاکی از متفاوت بودن سازوکارهای فضای شخصی در مورد مردان، زنان و گروه‌های گوناگون است. می‌توان به راه‌کارهایی در طراحی محیط دست یافت که فضای شخصی را همزمان با تغییر شرایط به شکل مناسب تغییر دهد.

نقش **قلمروها** تسهیل تعامل اجتماعی و تثبیت نظام‌های اجتماعی است. قلمروهای اولیه، مثل خانه، به آسانی قابل تشخیص است. ولی شناسایی قلمروهای ثانویه و عمومی، مثل ورودی‌ها، راه‌پله‌ها و زمین‌های بازی، گاه دشوار است. طراح می‌تواند با دست زدن

به ابداعات و ابتکاراتی تعریف این قلمروها را وضوح ببخشد و با این کار از بروز مشکلات جلوگیری نماید.

از الگوهای گوناگونی برای بررسی محیط و رفتار انسان‌ها استفاده شده است: «ماشین را با انسان هماهنگ کنید!» شعار یکی از اولین رویکردها برای هماهنگ کردن محیط و رفتار است. این الگو خواستار طراحی ابزارهایی بود که با محدودیت‌ها و توانایی‌های جسمی، حسی، حرکتی و فکری انسان هماهنگ باشد. در این الگو انسان بیشتر موجودی عملکرد محور است. این رویکرد در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ رواج یافت و امروز نیز کاربردهایی دارد. الگوی دیگر واکنش‌های ادراکی، عاطفی و شناختی انسان را به محیط بررسی می‌کند. این رویکرد انسان را پردازشگری درونی می‌داند و بیشتر به فرایندهای روانی و ذهنی می‌پردازد.

در الگوی رفتاری انسان موجودی رفتار محور است. این رویکرد کنش‌گرایانه بر وابستگی‌های محیطی به مثابه عوامل تعیین‌کننده رفتار تأکید و تلاش می‌کند آن‌ها را شناسایی و در طراحی محیط لحاظ کند.

در الگوی بوم شناختی، رفتار و محیط چنان درهم تنیده شده است که تفکیکشان دشوار است. رفتار در بستر محیط تعریف پذیر است. طبق این رویکرد محیط ادامه هستی و شخصیت افراد به شمار می‌رود. در واقع، افراد عامل تغییر محیط هستند و نه پذیرنده صرف تأثیرات محیطی. این رویکرد رابطه انسان را با محیط خود پویا و دائم در حال تغییر می‌داند. قلمرو تغییر می‌کند، فضای شخصی وسیع‌تر یا فشرده‌تر می‌شود و افراد متناسب با آن محیط خود را تغییر می‌دهند. طبق این رویکرد رابطه انسان با محیط در سطح گوناگون برقرار می‌شود، زیرا تأکید بیش از حد بر یک سطح فرد را از کیفیت نظام‌مند رابطه رفتار و محیط غافل می‌کند. این رویکرد قابلیت پیوند دادن رویکرد مکان محور طراح را با رویکرد فرایند محور پژوهشگر دارد.

آنچه باقی می‌ماند این است که شیوه‌های رفتاری فرد یا گروه یا فرهنگی ممکن است به دلیل فشارها و قید و بندهای محیط تغییر و تحول یابد. این مسئله نیز با به حداکثر رساندن قابلیت‌های محیطی و آموزش شیوه‌های استفاده از محیط به افراد قابل حل است.

از آنجا که مهندسان معمار سازنده محیط‌های فیزیکی هستند از یک طرف می‌توانند آثار مثبت و منفی ساخته‌های خود را بر استفاده‌کنندگان احساس و بررسی

کنند و از طرف دیگر جنبه‌های کاربردی روان‌شناسی را بهتر و بیشتر در نظر بگیرند. شاید به این دلیل است که در دانشکده‌های معماری روان‌شناسی محیط-یا روان‌شناسی معماری-را بیشتر مهندسان معمار تدریس می‌کنند تا روان‌شناسان. گنجاندن این درس در برنامه آموزش بعضی رشته‌ها، مخصوصاً معماری و معماری منظر و محیط، شاید گامی باشد به سوی انطباق هرچه بیشتر محیط زندگی با نیازهای فردی، گروهی و فرهنگی انسان معاصر.

با توجه به محدود بودن منابع در این حوزه- حتی به زبان انگلیسی- امید است که این برگردان مورد توجه و استفاده علاقه‌مندان و مخصوصاً دانشجویان رشته معماری و معماری منظر و محیط قرار بگیرد.

علی نمازیان

دانشکده معماری و شهرسازی

دانشگاه شهید بهشتی

پیشگفتار نویسنده

این کتاب حاوی تحلیلی است از چهار مفهوم خلوت، ازدحام، قلمرو، و فضای شخصی انسان. امیدوارم با پیوند دادن این مفاهیم به یکدیگر بتوانم به دانشجویان در بررسی حوزه بسیار گسترده محیط و رفتار و به پژوهشگران در یافتن رهنمون‌هایی مقدماتی برای پژوهش و نظریه‌پردازی کمک کنم و توجه متخصصان را برای تأمل کردن در مورد این مسائل و مفاهیم جلب کنم.

این روزها کتاب‌هایی درسی در زمینه محیط و رفتار چاپ می‌شود، اما بسیاری از این کتاب‌ها رویکردی کلی دارند و اغلب به شیوه‌ای سطحی به برخی از موضوعات می‌پردازند. شیوه کار من در این کتاب این است که پژوهش‌های مربوط به چهار مفهوم کلیدی مورد نظر را تا حد ممکن به شکلی جامع و مشروح با هم مطرح کنم تا هم این مفاهیم روشن شوند و هم دست کم در بخشی از مبحث محیط و رفتار انسجام و یکپارچگی حاصل شود.

بنابراین کتاب حاضر را هم می‌توان برای دانشجویانی که درس‌های مقدماتی مربوط به محیط و رفتار را می‌گذرانند کتابی درسی به شمار آورد و هم می‌توان متنی کمکی برای دیگر کتاب‌های درسی دوره‌های دانشگاهی پیشرفته دانست. دانشجویان رشته‌های گوناگون از جمله رشته‌های معماری و طراحی، و علوم رفتاری و اجتماعی نیز می‌توانند از این کتاب استفاده کنند. دیدگاه من در این کتاب دیدگاهی اجتماعی- روان‌شناختی است، اما تلاش کرده‌ام به پژوهش‌ها و نظریات حوزه‌های دیگر نیز اشاره کنم تا آشکار شود که این مفاهیم با دیدگاه و رویکرد دیگران نیز همخوانی دارد. پژوهشگران و متخصصان نیز می‌توانند از این کتاب به عنوان منبعی برای شناختن مفاهیم چهارگانه و استفاده از آن‌ها در زمینه فعالیت خود بهره‌گیرند.

فصل اول رویکرد کلی نگارنده را در مورد چهار مفهوم اصلی به اختصار به خواننده معرفی می‌کند. در فصل‌های دوم و سوم به بحث درباره معنای خلوت، برداشت‌های گوناگون و سازوکارها و پویایی آن می‌پردازیم. فصل‌های چهارم و پنجم و ششم به مبحث فضای شخصی و معنا و نظریات و پژوهش‌های مربوط به آن اختصاص یافته

است. به همین ترتیب در فصل‌های هفتم و هشتم به قلمرو در فصل‌های نهم و دهم به مفهوم ازدحام پرداخته می‌شود.

آخرین فصل کتاب به بررسی ارتباط‌های کلی این تحلیل‌ها با طراحی محیط اختصاص دارد.

افرادی همه یا بخش‌هایی از کتاب را خواندند و مرا مرهون نظریات و انتقادات خود ساختند: هیو برجس^۱ از دانشگاه ایالتی آریزونا، دونالد کانوی^۲ از انجمن معماران امریکا، جیمز دبز^۳ از دانشگاه ایالتی جورجیا، جولیان ادنی^۴ از دانشگاه ایالتی آریزونا، آریستد اسر^۵ از مرکز بهداشت روانی نورت برگن در نیوجرسی، گری ایوانز از دانشگاه کالیفرنیا در ایروین، آیرا فایرستون از دانشگاه ایالتی وین، سام فرانکلین از دانشگاه ایالتی کالیفرنیا در فرزنو، رابرت هلمریک از دانشگاه تگزاس در آستین، استفان هارموت و ویلیام جکسون از دانشگاه ایالتی بولینگ گرین، جوزف جوهاج از دانشگاه کالیفرنیا در سانتاکروز، جورج کایزر از دانشگاه یونا، چالسالو^۶ از دانشگاه کالیفرنیا در سانتاکروز، استیون مارگولیس از اداره استاندارد پنسیلوانیا، دانیل پرلمن از دانشگاه مانیتویا، پل روزنبلت از دانشگاه مینه‌سوتا، ادوارد کی. سادالا از دانشگاه کالیفرنیا در لس‌آنجلس، لارنس جی. سوری از دانشگاه فلوریدا، دانیل استاکولز از دانشگاه کالیفرنیا در ایروین، اریک ساندستروم^۷ از دانشگاه تنسی، و کارول ورنر از دانشگاه یوتا. به ویژه لازم می‌دانم از لارنس اس. رایتسمن دوست و همکارم و ویراستار انتشارات بروکس-کول به خاطر شکیبایی و نظریات انتقادی و حس نیتش تشکر کنم.

از کارمندان انتشارات بروکس-کول (ویلیام هیکس، کلر ورودین، مردیت مالینز، و جون مارش) نیز متشکرم. نیز آلیس رز که حروفچینی و تصحیح نمونه‌ها را به عهده داشت و با دقت و توانایی خود مرا مرهون خود ساخت. خانواده‌ام-بیل، دیو، و گلوریا- نیز مرا طی نوشتن این کتاب از تشویق‌های خود بهره‌مند ساختند.

ایروین آلتمن

1. Hugh Burgess

2. Donald Conway

3. James Dabbs

4. Julian Edney

5. Aristide Esser

6. Chalsa Loo

7. Eric Sundstrom

فصل ۱

مقدمه

در این کتاب رفتار اجتماعی انسان در ارتباط با محیط فیزیکی او بررسی می‌شود. نحوه استفاده افراد را از محیط در روند تعامل اجتماعی، به ویژه برحسب مفاهیم کلیدی خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام، بررسی خواهیم کرد. بررسی محیط و رفتار انسان نظر بسیاری از نویسندگان و پژوهشگران را جلب کرده، و فعالیت و تحقیق در این زمینه در ده سال اخیر افزایش یافته است. برای درک بهتر این حوزه و رسیدن به چشم‌انداز رابطه رفتار انسان با محیط فیزیکی او آشنایی با چند ویژگی این حوزه ضروری است.

جهت‌گیری میان‌رشته‌ای

حوزه محیط و رفتار ذاتاً برآیند چند رشته است. پژوهشگران این حوزه از متخصصان رشته‌های گوناگون علوم اجتماعی و طبیعی مانند روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، جغرافیا، زیست‌شناسی، و مردم‌شناسی و نیز متخصصان رشته‌های کاربردی یا عملی مانند معماری، برنامه‌ریزی شهری و اجتماعی، طراحی داخلی، طراحی فضاهای اداری و طراحی منظر هستند. اخیراً تعدادی سازمان میان‌رشته‌ای تأسیس شده است که متخصصان رشته‌های گوناگون در آنجا جمع می‌شوند و به تبادل نظر، کار گروهی و بحث و مناظره می‌پردازند. نشریه‌های تخصصی، خبرنامه‌ها و شبکه‌های اطلاعاتی غیررسمی نیز نقش رسانه‌های ارتباطی را دارند. به علاوه، چند دانشگاه نیز دوره‌های میان‌رشته‌ای برای مطالعه در حوزه محیط و رفتار برگزار می‌کنند. در برخی از این دوره‌های مطالعاتی کل دانشکده‌های تازه‌تأسیس دخالت دارند و استادان و دانشجویان از